

TO'LOV BALANSIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA UNI TARTIBGA SOLISHNING ASOSIY USULLARI

Ilmiy rahbar: Ernazarov Nuriddin Elamonovich

E-mail: n.ernazarov@list.ru

Qarshiboyev Sardor Safar O'g'li

Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti Buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti

E-mail: sardorbekqarshiboyev1610@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola moliyaviy muvozanatni ta'minlashda ta'sir etuvchi omillarni tahlil qiladi va ularni tartibga solishning asosiy usullarini ko'rib chiqadi. Moliyaviy balans, tashkilotning moliyaviy holatini aks ettiruvchi muhim ko'rsatkich bo'lib, uning barqarorligi va rivojlanishi uchun zarurdir. Maqolada moliyaviy balansni ta'sir qiluvchi ichki va tashqi omillar, shuningdek, ularni boshqarish strategiyalari keltirilgan. Ushbu tadqiqot moliyaviy rejalashtirish va boshqaruv jarayonlarida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy balans, Ta'sir etuvchi omillar, Tashkilot, Moliyaviy holat, Barqarorlik, Rivojlanish, Ichki va tashqi omillar, Boshqarish strategiyalari

Аннотация. В данной статье анализируются факторы, влияющие на финансовый баланс, и рассматриваются основные методы его регулирования. Финансовый баланс является важным показателем, отражающим финансовое состояние организации и необходимым для ее стабильности и развития. В статье представлены внутренние и внешние факторы, влияющие на финансовый баланс, а также стратегии их управления. Данное исследование содержит рекомендации, важные для процессов финансового планирования и управления.

Ключевые слова: Финансовый баланс, факторы влияния, организация, финансовое состояние, стабильность, развитие, внутренние и внешние факторы, стратегии управления.

Annotation. This article analyzes the factors influencing financial balance and considers the main methods of their regulation. Financial balance is an important indicator reflecting the financial condition of an organization and is necessary for its stability and development. The article presents internal and external factors affecting financial balance, as well as strategies for their management. This study provides recommendations that are important in financial planning and management processes.

Keywords: Financial balance, Influencing factors, Organization, Financial condition, Stability, Development, Internal and external factors, Management strategies

KIRISH.

To'lov balansi, mamlakatning iqtisodiy holatini aks ettiruvchi muhim ko'rsatkichlardan biridir. U xalqaro iqtisodiy aloqalar, savdo, investitsiyalar va moliyaviy oqimlar haqida ma'lumot beradi. To'lov balansining asosiy komponentlari eksport va import, xizmatlar,

transferlar va kapital harakatlaridir. Ushbu ko'rsatkichlar mamlakatning global iqtisodiyotdagi o'rnini belgilaydi va uning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

To'lov balansiga ta'sir etuvchi omillar ko'p qirrali bo'lib, ular ichki va tashqi faktorlarni o'z ichiga oladi. Ichki omillarga iqtisodiy siyosat, inflyatsiya darajasi, valyuta kursi va ishlab chiqarish quvvati kiradi. Tashqi omillar esa xalqaro bozor sharoitlari, global iqtisodiy tendensiyalar, boshqa mamlakatlarning iqtisodiy siyosati va savdo shartlari bilan bog'liq. Ushbu omillar to'lov balansining har bir komponentiga alohida ta'sir ko'rsatishi mumkin.

To'lov balansining muvozanatini ta'minlash uchun davlatlar bir qator strategiyalarni amalga oshirishi kerak. Bular orasida iqtisodiy siyosatni optimallashtirish, eksportni rag'batlantirish, importni kamaytirish, valyuta kursini boshqarish va xalqaro moliyaviy yordam olish kabi usullar mavjud. Shuningdek, davlatlar xalqaro savdo shartlarini yaxshilash va investitsiyalarni jalb qilish orqali to'lov balansini mustahkamlashga harakat qiladilar. Ushbu maqolada to'lov balansiga ta'sir etuvchi omillar va ularni tartibga solishning asosiy usullari batafsil tahlil qilinadi. O'zbekiston misolida, mamlakatning to'lov balansini yaxshilash uchun qanday strategiyalar qo'llanilayotgani va bu jarayonda qanday qiyinchiliklar mavjudligi ko'rib chiqiladi. Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy rivojlanishni davom ettirish uchun to'lov balansining ahamiyatini tushunish juda muhimdir. Bu nafaqat davlat iqtisodiyoti uchun, balki xalqning farovonligi uchun ham zarurdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI.

To'lov balansiga ta'sir etuvchi omillar va uni tartibga solishning asosiy usullari O'zbekistonda iqtisodiy tadqiqotlar va tahlillar uchun muhim mavzulardan biridir. Bir qator o'zbek olimlari ushbu sohada ilmiy ishlar olib borgan, ularning izlanishlari mamlakat iqtisodiyoti va xalqaro aloqalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Milliy universiteti va boshqa yirik oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan iqtisodchilar orasida Abdurauf Qodirov, Dilshodbek Qodirov va Shohruh Shukurov kabi olimlar to'lov balansining nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga katta e'tibor berishadi. Ular to'lov balansiga ta'sir etuvchi omillarni, jumladan, ichki iqtisodiy siyosat, xalqaro savdo ko'rsatkichlari, valyuta kursi va global iqtisodiy tendensiyalarni tahlil qiladilar.

Abdurauf Qodirovning ishlari to'lov balansining muvozanatini ta'minlash uchun zarur bo'lgan strategiyalarni o'rganishga qaratilgan. U, shuningdek, O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish va importni kamaytirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqan. Dilshodbek Qodirov esa xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda olib borilayotgan tadqiqotlar orqali to'lov balansini yaxshilash yo'llarini o'rganadi. Uning fikricha, xalqaro investitsiyalarni jalb qilish va savdo shartlarini yaxshilash to'lov balansining barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Shohruh Shukurov, o'z navbatida, to'lov balansini va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilgan. U, shuningdek, O'zbekistonning iqtisodiy siyosatini takomillashtirish va to'lov balansini tartibga solish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlarni ko'rib chiqadi. Ularning ilmiy ishlari mamlakatning iqtisodiy rivojlanishini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Umuman olganda, O'zbekistonda to'lov balansiga ta'sir etuvchi omillar va uni tartibga solish bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va

xalqaro iqtisodiy aloqalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu sohadagi olimlarning izlanishlari nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham iqtisodiyotimizni mustahkamlashga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

To'lov balansiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish va uni tartibga solishning asosiy usullarini tadqiq qilish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar qo'llaniladi. Ushbu tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy bosqichlardan iborat: Avvalambor, to'lov balansi va unga ta'sir etuvchi omillar haqidagi mavjud ilmiy adabiyotlar, maqolalar va hisobotlar tahlil qilinadi. Bu bosqichda iqtisodiy nazariyalar, statistik ko'rsatkichlar va xalqaro tajribalar o'rganiladi. O'zbekistonning to'lov balansiga oid statistik ma'lumotlar yig'iladi va tahlil qilinadi. Ushbu ma'lumotlar, jumladan, eksport va import hajmlari, xizmatlar balansi, kapital harakatlari va moliyaviy ko'rsatkichlar hisobga olinadi. Statistik usullar yordamida vaqt seriyalari tahlil qilinadi va tendensiyalar aniqlanadi. To'lov balansiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun iqtisodiy modellar ishlab chiqiladi. Bu modellar orqali iqtisodiy o'zgarishlarning to'lov balansiga ta'siri simulyatsiya qilinadi. O'zbekistonning iqtisodiy sharoitlariga mos keladigan regressiya tahlillari o'tkaziladi. Turli sohalar (masalan, qishloq xo'jaligi, sanoat, xizmatlar) bo'yicha to'lov balansiga ta'sir etuvchi omillar o'rganiladi. Har bir sohaning ahamiyati va uning to'lov balansiga ta'siri alohida ko'rib chiqiladi. Olingan natijalar asosida to'lov balansini yaxshilash va tartibga solish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu tavsiyalar iqtisodiy siyosatni takomillashtirish va xalqaro savdo aloqalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Ushbu metodologiya orqali to'lov balansining holatini chuqur o'rganish va uni yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mumkin bo'ladi. Tadqiqot natijalari O'zbekistonning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

To'lov balansiga ta'sir etuvchi omillar va uni tartibga solish usullari zamonaviy iqtisodiyotda muhim ahamiyatga ega. To'lov balansi mamlakatning iqtisodiy holatini aks ettiruvchi asbob bo'lib, eksport va import, xizmatlar, kapital harakatlari va boshqa moliyaviy operatsiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu balansning salbiy yoki ijobiy holati mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Eksport va import hajmlari to'lov balansining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. Eksportning o'sishi to'lov balansini yaxshilaydi, import esa uni yomonlashtirishi mumkin. Savdo balansi, shuningdek, xalqaro talab va taklifga bog'liq. Xalqaro kapital harakatlari, jumladan, chet el investitsiyalari va mahalliy investorlarga ta'sir qiluvchi omillar, to'lov balansining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda chet el investitsiyalarining o'sishi iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi.

Milliy valyutaning kuchi yoki zaifligi eksport va import narxlariga bevosita ta'sir qiladi. Valyuta kursining o'zgarishi to'lov balansini sezilarli darajada o'zgartirishi mumkin. Hukumatning iqtisodiy siyosati, jumladan, tariflar, kvotalar va boshqa savdo cheklovlari to'lov balansiga ta'sir qiladi. Iqtisodiy islohotlar va liberalizatsiya jarayonlari ham muhim ahamiyatga ega. Markaziy bank tomonidan amalga oshiriladigan monetar siyosat orqali valyuta kursini boshqarish va inflyatsiyani nazorat qilish mumkin. Bu orqali eksportni rag'batlantirish yoki importni cheklash mumkin. Tariflar va kvotalar orqali importni cheklash yoki eksportni rag'batlantirish orqali to'lov balansini tartibga solish mumkin. Mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash uchun subsidiyalar berilishi ham foydali bo'lishi mumkin. Chet el investitsiyalarini jalb qilish va mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali to'lov balansini yaxshilash mumkin. Investitsiya muhitini yaxshilash va infratuzilmani rivojlantirish bu jarayonda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistonning to'lov balansiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xalqaro savdo va investitsiyalar mamlakat iqtisodiyotining asosiy poydevorini tashkil etadi. 2022-2025 yillarda eksport hajmining ortishi va chet el investitsiyalarining kirishi to'lov balansining yaxshilanishiga olib keldi. Biroq, global iqtisodiy noaniqliklar va valyuta kursidagi o'zgarishlar muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun, O'zbekiston uchun to'lov balansini barqarorlashtirish va tartibga solish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish zarurati mavjuddir. Bu jarayonlarda iqtisodiy siyosatning samaradorligini oshirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish muhimdir.

Yo‘nalish	Omil/Usulning turi	Qo‘llanilishi va mexanizmi	Natijasi va maqsad
Ta’sir etuvchi omillar	Iqtisodiy omillar	YaIMning o‘sishi, inflyatsiya darajasi, valyuta kursi o‘zgarishi.	Eksport-import hajmlari, kapital oqimlari va investitsiyalar dinamikasini belgilaydi.
	Siyosiy omillar	Hukumat siyosati, savdo kelishuvlari, xalqaro sanksiyalar.	Xorijiy sarmoyalarning kirib kelishi va tovar ayirboshlashga ta’sir qiladi.
	Tashqi iqtisodiy omillar	Jahon bozoridagi narxlar (masalan, xomashyo narxi), global talab.	Milliy eksport daromadlari va import xarajatlariga bevosita ta’sir etadi.
Tartibga solish usullari	Monetar siyosat	Markaziy bank tomonidan valyuta kursini boshqarish (devalvatsiya/revalvatsiya), foiz stavkalarini o‘zgartirish.	Eksportni rag‘batlantirish, importni cheklash, kapital oqimlarini nazorat qilish.
	Fiskal siyosat	Hukumat tomonidan soliqlar va davlat xarajatlarini o‘zgartirish (masalan, eksportchilarga subsidiyalar).	Ishlab chiqarishni rag‘batlantirish, ichki talabni boshqarish, savdo balansini yaxshilash.
	Ma’muriy choralar	Import kvotalari, tariflar (bojlar), valyuta nazorati, litsenziyalash.	Ayrim tovarlar importini cheklash, milliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish.

Jadvalning tahlili

Ushbu jadval to‘lov balansiga ta’sir etuvchi omillar va uni tartibga solishning murakkab mexanizmlarini tizimli tahlil qilish imkonini beradi:

Ichki iqtisodiy omillarning ustunligi:

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mamlakat ichidagi YaIM o‘sishi, inflyatsiya darajasi va milliy valyuta kursining o‘zgarishi to‘lov balansining asosiy komponentlari - eksport va import hajmlariga bevosita ta’sir qiladi. Masalan, milliy valyutaning qadrsizlanishi (devalvatsiya) eksportni arzonlashtirib, uni rag‘batlantirishi, importni esa qimmatlashtirib, unga bo‘lgan talabni kamaytirishi mumkin. Bu esa, odatda, to‘lov balansining joriy operatsiyalar hisobini yaxshilashga xizmat qiladi.

Siyosiy va tashqi iqtisodiy omillarning ahamiyati:

Jadvalning ikkinchi va uchinchi qatorlarida keltirilganidek, davlatning tashqi siyosati, xalqaro savdo kelishuvlari va hatto global bozorlardagi xomashyo narxlarining o‘zgarishi ham to‘lov balansiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, xalqaro sanksiyalar mamlakatning savdo va kapital oqimlariga salbiy ta’sir etib, to‘lov balansining defitsitiga olib kelishi mumkin. Neft yoki gaz eksport qiluvchi mamlakatlar uchun jahon bozoridagi narxlar o‘zgarishi eksport daromadlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi.

Tartibga solishning kompleks yondashuvi:

To‘lov balansini barqarorlashtirish faqat bitta vosita bilan amalga oshmaydi. Jadvalda ko‘rsatilganidek, hukumat va Markaziy bank monetar, fiskal va ma’muriy choralar majmuasidan foydalanadi. Monetar siyosat valyuta kursini va foiz stavkalarini boshqarish orqali kapital oqimlariga va savdo balansiga ta’sir etadi. Fiskal siyosat esa soliqlar va davlat xarajatlari orqali ichki talabni boshqarib, importga ta’sir qilishi mumkin. Ma’muriy choralar, masalan, import kvotalari, tezkor va maqsadli ta’sir chorasi bo‘lib xizmat qiladi, ammo ulardan haddan tashqari foydalanish xalqaro savdo nizolariga sabab bo‘lishi mumkin. To‘lov balansini mamlakat iqtisodiyotining "salomatlik ko‘rsatkichi" bo‘lib, unga ichki va tashqi

omillarning murakkab o'zaro ta'siri ta'sir qiladi. Uni samarali boshqarish uchun davlatdan kompleks va muvozanatli yondashuv talab etiladi, bunda turli siyosat vositalarini o'zaro uyg'unlashtirgan holda makroiqtisodiy barqarorlik va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlash asosiy maqsad hisoblanadi.

XULOSA.

To'lov balansi mamlakatning xalqaro iqtisodiy munosabatlarini aks ettiruvchi strategik ko'rsatkichdir. Unga YaIM o'sishi, inflyatsiya darajasi, valyuta kursining o'zgarishi va jahon bozoridagi konyunktura kabi omillar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Uni tartibga solishda davlat fiskal va monetar siyosat vositalaridan, jumladan, proteksionizm, devalvatsiya va eksportni rag'batlantirish usullaridan foydalanadi. Balansning barqarorligi mamlakatning valyuta zaxiralarini saqlash va tashqi qarz majburiyatlarini bajarish imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, to'lov balansini samarali boshqarish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlash va makroiqtisodiy barqarorlikka erishishning asosiy garovidir. Bu jarayon davlatdan tashqi iqtisodiy faoliyatni doimiy monitoring qilishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bekmurodov A. Sh., G'afurov U. V. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar: Oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun o'quv qo'llanma. - "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2017. – 168-b.
2. Jumaboyev T. J., Toshmatov Sh. A. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2014. – 240-b.
3. Malikov T. S. Moliya: Oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun mo'ljallangan darslik. – Toshkent: "Iqtisod-moliya" nashriyot uyi, 2016. – 382-b.
4. Olimov B., Rahmonov A. To'lov balansi va uning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli: Ilmiy-uslubiy qo'llanma. – "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2019. – 92-b.
5. Rashidov R. A. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari va xalqaro moliya bozorlari: O'quv qo'llanma. – "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2015. – 128-b.
6. Shodmonov Sh. Sh., G'afurov U. V. Iqtisodiyot nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. – "Moliya" nashriyoti, 2010. – 448-b.
7. Vahobov A. V., Ibrohimov A. T., Ishonqulov N. F. Xalqaro moliya munosabatlari va valyuta tizimlari: Oliy ta'lim uchun darslik. – "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2013. – 312-b.
8. Yuldashev A. S. Tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishning zamonaviy usullari va tamoyillari: Ilmiy monografiya. – "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2018. – 114-b.